

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De toekomst van het kapitalisme

Fox, M.E.

Citation

Fox, M. E. (1995). De toekomst van het kapitalisme. *Bestuurskundige Berichten*, 10(3), 17-21.
Retrieved from <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233939>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233939>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

■ Forumleden Land, Nijse, Blokdijk en voorzitter De Vries ■

meer vanuit de publieke sector naar de universiteiten gaat, maar dat universiteiten minder financieel afhankelijk worden van de publieke sector, zoals bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, waar *private universities* toch nog een bijdrage van zo'n 60 % van de lokale en landelijke overheden krijgen. De overheidsbijdrage aan de Rijksuniversiteit Leiden bedraagt ongeveer 75%.

Verder zouden universiteiten in Nederland zich meer van elkaar moeten kunnen onderscheiden, terwijl de overheid toch een oogje in het zeil houdt wat betreft de kwaliteit van het onderwijs. Tot nu toe wordt er bij de Nederlandse universiteiten gewerkt met het gelijkheidsbeginsel. Er zijn veel regelingen om de diverse

universiteiten te uniformeren. De RUL probeert zich toch te onderscheiden door te "koersen op kwaliteit".

Het forum

Na deze openingstoespraak werd begonnen met het forum dat werd voorgezeten door de heer Jouke de Vries. Deelnemers aan het forum waren:

mevr. mr. G.M.M. Blokdijk-Hauwert,
W.C.M. van den Thillart,
drs. A. Halm,
J.W. de Vries,
T.J.M. Meeuws,
A.N. Land,
prof. dr. F.L. Leeuw,
mr. H. Nijse,
drs. J.C. Hellendoorn,
drs. A. Bestebreur,
prof. dr. N.P. Mol en
drs. J.F.T. Erpers Royaards.

Zoals u aan deze lijst met deelnemers kunt zien was dit een erg breed forum waarbij het begrip verzelfstandiging vanuit allerlei oogpunten werd bekeken en waarbij de verschillende vormen van verzelfstandiging allemaal aan bod kwamen. Echter zo'n grote hoeveelheid deelnemers heeft ook nadelen want het bleek aan het einde van de middag erg moeilijk om na een lange rij van sprekers nog geconcentreerd te blijven luisteren naar de volgende sprekers. Daarnaast kon men niet erg diep op onderwerpen ingaan en moesten vragenrondjes en discussies soms vroegtijdig worden afgekapt omdat hier geen tijd voor was. Dit laatste was echter niet altijd een nadeel, maar soms ook een duidelijke opluchting. Ondanks deze minpuntjes was dit toch een absoluut zeer geslaagde dag die werd afgesloten met een gezellige borrel in Barrera. ■

De auteurs zijn redacteur van de BB.

De toekomst van het kapitalisme

Een recensie van het boek *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism* van Robert B. Reich, in 1968 met onder andere Bill Clinton een van de Rhodes scholars aan Oxford University, sindsdien hoogleraar politieke economie aan de John F. Kennedy School of Government van Harvard University, een invloedrijke economische adviseur van Clinton tijdens de verkiezingen van 1992 en momenteel minister van Arbeid onder President Clinton.

Marc E. Fox

recensie

De indrukwekkende gebeurtenissen die sedert 1989 in Oost-Europa en de voormalige Sovjet-Unie hebben plaatsgevonden zijn het bewijs dat politieke verandering nauw gelieerd is aan historische processen. Observanten en participanten, geleerden en journalisten hebben allen de complexe taak om de huidige ontwikkelingen te begrijpen, te duiden en te verklaren zodat de toekomst kan leren van haar verleden.

De noodzaak om het grote aantal complexe krachten dat zijn invloed slechts op langere termijn doet gelden te analyseren intimideert zelfs nog meer; de duizelingwekkende omvang van interacties verhindert het krijgen van een zekere mate van overzicht voor beleidmakers, wetenschappers en niet te vergeten de burgers in het algemeen. Vragen die het karakter en de toekomst van de economische verandering betreffen zijn even fundamenteel als vragen betreffende de politieke verandering. Juist op deze economische vragen vestigt Reich in zijn boek *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism* de aandacht.

Volgens Reich vindt er momen-

teel een transformatie plaats die de nationale elementen van de economie in een hoog tempo doet vervagen. Met een grimmige toon beweert hij dat "...there will be no national products or technologies, no national corporations, no national industries". De primaire produktiemiddelen van een land zullen technieken, kennis en inzichten van zijn burgers worden.

Dus "each nation's primary political task will be to cope with the centrifugal forces of the global economy which tear at the ties binding citizens together". Om zijn zaak kracht bij te zetten opent Reich zijn boek met een breed historisch overzicht van de economische ontwikkeling in de Verenigde Staten. Hier legt hij de basis van wat hij *vestigial thinking* noemt; een denkpatroon waarbij ooit nauwkeurige, maar inmiddels achterhaalde denkbeelden over instituties, activiteiten en relaties onze economische perspectieven en beleid blijven vormgeven. Dit soort denken kan schadelijk zijn, aangezien het massaconsumptie aanspoort door massaproductie, de enorme ondernemingen accepteert als symbolen van nationale trots (*big is beautiful*) en blokvorming toestaat tussen werkgevers, werknemers en de nationale overheid ten einde een enorme

produktie en een hoge levensstandaard voor alle burgers veilig te stellen.

Volgens Reich zijn dit soort denkbeelden, die in de jaren '50 nog nauwkeurig waren, heden ten dage gevaarlijk misleidend. Massaproductie van relatief gestandaardiseerde goederen is vervangen door de produktie van gespecialiseerde goederen en diensten voor consumenten van beperkte deelsectoren van de markt. Netwerken van ondernemingen - losse verbanden van specialisten werkzaam in verschillende facetten van het economische leven - doen het werk dat vroeger werd uitgevoerd door grootschalige bureaucratiese entiteiten. Deze specialisten - die problemen identificeren, problemen oplossen en problemen en oplossingen aan elkaar koppelen - komen in diverse combinaties samen om nieuwe oplossingen te vinden voor de immer verschuivende behoeften van de consument. Hun 'thuisbases' zijn vaak tijdelijk en kunnen in de tijd van land tot land verschuiven.

De notie van een nationale onderneming is, aldus Reich, historisch achterhaald; ondernemingen gebruiken het kapitaal, de arbeidskracht en de diensten van werknemers van over de hele wereld, net zoals 'buitenlandse' ondernemingen nationale inputs in

hun productieproces inzetten. Nationale producten, ondernemingen, industrieën, en economieën zijn er langzaam maar zeker niet meer. Het enige wat overblijft zijn 'nationale mensen'; hun kennis en inzichten vertegenwoordigen de middelen van een land en zij vormen de sleutel van Reich's analyse. Ook het 'nationale blok' valt langzaam maar zeker uit elkaar; ondernemingen, werknemers en de overheid vormen niet langer een blok teneinde het collectieve nationale welzijn te behartigen. Hun belangen lopen dan ook steeds vaker sterk uit elkaar.

Reich voorspelt vervolgens het ontstaan van drie klassen van werknemers in de toekomst: routine productie arbeiders, persoonlijke dienstverleners en symbolische analisten. De routine productie arbeiders vervullen plaatsgebonden, zichzelf altijd herhalende economische taken. Zij zijn de arbeiders aan de lopende banden, het administratief personeel, de mensen die zichzelf bezighouden met data-invoer en de managers in de laagste echelons, die vroeger de kern van een massaproductie-economie vormden. In de Verenigde Staten wordt dit type werkzaamheden steeds meer naar de achterkamertjes van informatie-afhankelijke ondernemingen verbannen, weg van de lopende banden die het hart van de massa-productie vormen. Deze arbeiders, die ongeveer een kwart van alle Amerikaanse werknemers vormen, hebben weinig formeel onderwijs nodig (meer socialisatie) en worden steeds vaker vervangen door routine productie arbeiders in landen waar de inkomens veel lager zijn.

Persoonlijke dienstverleners

voeren eveneens simpele, zichzelf herhalende taken uit, behoeven eveneens weinig formeel onderwijs en bevinden zich (net zoals de routine productie arbeiders) in een strakke hiërarchie. Aangezien hun diensten echter persoonlijk en plaatsgebonden zijn, kunnen deze werknemers moeilijker worden vervangen door arbeiders in landen met lage lonen. De categorie van persoonlijke dienstverleners wordt onder meer gevormd door oibers, mensen werkzaam in het midden- en kleinbedrijf, schoonmaakpersoneel, secretaresses, taxi-chauffeurs, auto-monteurs en beveiligingsbeambten.

De derde categorie, die van de symbolische analisten, is volgens Reich in het bijzonder belangrijk bij de totstandkoming van een wereldeconomie. Dit zijn de mensen die problemen identificeren en oplossen alsook strategische en intermediaire diensten verlenen ten einde de netwerken van ondernemingen effectief te laten functioneren. De bekleders van dit type functies hebben een aanzienlijke hoeveelheid onderwijs achter de rug en zullen om met de ontwikkelingen mee te kunnen gaan nooit uitgeleerd zijn. Reich denkt hierbij aan onder meer wetenschappers, ingenieurs, verschillende soorten adviseurs, juristen, 'public relations'-mensen, informatiemanagement-specialisten, strategische planners, marketing- en reclamedeskundigen, schrijvers, redacteurs en televisie- en filmproducenten.

In tegenstelling tot de routine productie arbeiders en de dienstverleners kunnen zij vaardigheden en kennis op het gebied van de manipulatie van symbolen - zoals data, woorden, mondelinge en

visuele presentaties - op de mondiale markten aanbieden. Aangezien hun talenten veel gedifferentieerder zijn dan die van de routine productie arbeiders, worden symbolische analisten niet zo eenvoudig vervangen door symbolische analisten in andere landen. Symbolische analisten concurreren met elkaar niet op grond van hun salarissen, maar op grond van hun kennis en vaardigheden. Omdat de Verenigde Staten een sterke economie hebben gehad en hun beste studenten in elite universiteiten en in een vooruitstrevend zakenleven hebben kunnen opleiden, hebben Amerikaanse symbolische analisten een voorsprong op symbolische analisten die uit andere landen afkomstig zijn. Reich schat dat ongeveer één vijfde van de Amerikaanse werknemers uit symbolische analisten bestaat. De vaardigheden en kennis waarover deze symbolische analisten beschikken, vormen, volgens Reich, de krachtbron van de Amerikaanse economie.

Deze driedeling in categorieën betrekkingen vormt de basis voor het volgende deel van Reich's betoog. Vroeger ging men er van uit dat het economische welzijn van één groep Amerikanen, grosso modo, gekoppeld was aan het welzijn van andere groepen Amerikanen, hetgeen weer gekoppeld was aan het succes van de Amerikaanse ondernemingen. "We were all in the same boat," stelt Reich. Met de ondergang van de 'nationale' onderneming, wordt het noodlot van de Amerikanen echter hoe langer hoe meer bepaald door hun rol in de wereldeconomie en niet door hun rol in de nationale economie. Het is juist onder deze omstandig-

heden dat de symbolische analist gedijt, de persoonlijke dienstverlener langzaam maar zeker ten onder gaat, en de routine productie arbeider in een hoog tempo verzuipt. Landgenoten, zo stelt Reich, zijn niet meer aan elkaar gekoppeld door een gemeenschappelijk economisch noodlot. We zitten niet meer samen in het zelfde schuitje. Reich presenteert indrukwekkende statistieken van inkomensverdelingen om zijn beweringen te staven. Belastingmaatregelen die in de jaren '60 een zekere mate van nivellering beoogden, lijken heden ten dage in de Verenigde Staten de inkomensverschillen juist te vergroten. Het moge geen verbazing wekken dat inkomensverschillen in hoge mate gerelateerd zijn aan verschillen in de niveaus van genoten onderwijs, waarbij afgestudeerden van universiteiten een grote voorsprong hebben op hen die nauwelijks de middelbare school hebben afgerond. Afgestudeerden domineren daarom in de categorie van de symbolische analisten; lager geschoolden zitten vast in de categorieën van de route productie arbeiders en persoonlijke dienstverleners. Elk antwoord op de vraag 'hoe wij het economisch doen?' moet dus in de toekomst worden voorafgegaan door een specificatie van welke landgenoten wij bedoelen. Symbolische analisten hebben op de mondiale markten een goede concurrentiepositie door de gespecialiseerde diensten die zij in de netwerken van ondernemingen verlenen, terwijl routine productie arbeiders juist een slechte concurrentiepositie hebben ten opzichte van andere routine productie arbeiders in de wereld, omdat zij enkel op basis van prijs concurreren. Aangezien

de netwerken van ondernemingen hun producten op mondiale markten verkopen, is de koopkracht van de binnenlandse arbeiders niet meer van zo groot belang voor economisch succes. De economische belangen van de symbolische analisten en dat van andere werknemers lopen hierdoor nog verder uiteen.

Hierdoor ontstaat de volgende algemene uitdaging: als de inkomenspositie van burgers wordt bepaald door de mate waarin zij in staat zijn om op de mondiale markten te concurreren, en slechts een klein deel (in de Verenigde Staten zo een 20 procent) is daartoe in staat, hoe moet het overgrote resterende deel het dan bijbenen?

Reich geeft hiervoor een tamelijk voor de hand liggende oplossing: zorg voor een progressief stelsel van inkomstenbelasting, zonder mazen waardoor alleen de rijken kunnen kruipen; zorg voor de gezondheid en voeding van kleine kinderen; verbeter de openbare scholen; investeer grote hoeveelheden geld in universiteiten, onderzoekscentra en infrastructuur die de symbolische analisten in hun opleiding en werk ten dienst staan; en verbeter de perspectieven van de structureel armen door beroepsonderwijs, kinderopvang, onderwijs voor ouderen en peuteronderwijs. Aangezien de kosten van deze programma's aanzienlijk zullen zijn, zijn we, indien we ze willen kunnen bekostigen, in grote mate afhankelijk van de bereidheid van de symbolische analisten om een nog groter deel van de belastingdruk voor hun rekening te nemen dan dat ze nu reeds doen.

Volgens Reich zouden de symbolische analisten zichzelf echter

nog liever afscheiden, al is het maar impliciet, dan dat zij de volledige kosten voor bovengenoemde projecten voor hun rekening nemen. Hij stelt dat deze afscheiding in de Verenigde Staten momenteel al goed op weg is. Symbolische analisten betalen nu al minder belastingen, zijn nu al minder afhankelijk van openbaar vervoer, sturen hun kinderen nu al steeds vaker naar private scholen, gebruiken kinderopvang van hun werkgevers en voorzien zichzelf nu al van private recreatieve faciliteiten en particuliere bewakingsdiensten. In overeenstemming met deze afscheiding raken de middelen voor het voorzien in de openbare variant van deze diensten, waarbij het met name gaat om het verzorgen van openbaar onderwijs en de infrastructuur, langzaam maar zeker op. Publieke uitgaven wordt in de Verenigde Staten steeds vaker op het lokale niveau gedaan, aangezien de federale overheid een groot deel van de belangstingdruk heeft doorgeschoven naar de staten, die op hun beurt het weer hebben doorgeschoven naar de steden en dorpen. Lokale overheden zijn slechts zo rijk als de individuen die zij vertegenwoordigen. Zelfs sommige publieke uitgaven sorteren in essentie private effecten. Rijke symbolische analisten kunnen hun geld aan elkaar uitgeven onder de noemer van lokale belasting voor gemeenschappelijke doeleinden, aangezien hun gemeenschap enkel uit mensen net zoals zij bestaat. Deze enclaves zijn hoe langer hoe meer afgescheiden van de rest van de burgers van het land.

Als het waar is dat deze afscheiding momenteel plaatsvindt, waarom kan het overige deel van de bevolking deze trend via het

politieke proces dan geen halt toeroepen c.q. omkeren? Hoe kan, in een democratie, een kleine minderheid hun zin op dat van de meerderheid drukken? Waarom kan er geen bescherming zijn voor nationale banen? Waarom kunnen belastingen niet progressiever worden? Wat kunnen we nu doen om te voorkomen dat de burgers die niet tot de symbolische analisten behoren in de vergetelheid terecht komen? Reich verwerpt de notie van het *zero-sum* nationalisme, waarbij het brood van de Verenigde Staten de dood van een ander land wordt. Nationalisme kan maar al te snel ontaarden in militarisme, en burgerlijke normen en waarden kunnen verworpen tot xenofobische paranoia. Wereldwijde ongelijkheid is er al in grote mate, en behoeft absoluut geen aansporing van een economisch beleid in de Verenigde Staten dat geen interesse toont in de welvaart en welzijn van andere landen.

Reich stelt een positief economisch nationalisme voor waarbij "each nation's citizens take primary responsibility for enhancing the capacities of their countrymen for full and productive lives, but who also work with other nations to ensure that these improvements do not come at others' expense". Positief economisch nationalisme zou onderwijs aansporen, zou de overgang van arbeid van de oude industrieën naar de nieuwe bedrijfstakken vergemakkelijken, en zou de infrastructurele voorzieningen van het land verbeteren, terwijl het gelijktijdig internationale spelregels zou ontwikkelen ten einde deze taken te volbrengen. Dergelijk nationalisme leidt, aldus Reich, tot een

toename van de mondiale welvaart waarvan wij, de mondiale burgers, allen de vruchten zullen plukken.

Op *The Work of Nations* kunnen echter een tweetal punten van kritiek worden geuit. Ten eerste overdrijft Reich de mate van vooruitgang die tot op heden is geboekt in de trends die hij behandelt. De teloorgang van grote bureaucratische industrieën ten gunste van mondiale netwerken van ondernemingen is aanzienlijk overdreven. Ondanks dat de mobiliteit van symbolische analisten toegenomen is, blijft een groot aantal werknemers op alle niveaus loyaal aan bedrijven zoals Hewlett-Packard, Microsoft en Apple. De traditionele familie- en gemeenschapsbanden die ervoor zorgen dat mensen weg-migreren uit hun steden en gemeenschappen zijn eveneens nog niet volledig verdwenen. Vele grote organisaties zijn bovendien nog altijd volgens bureaucratische structuren (sterk hiërarchisch/formalistisch) georganiseerd.

Ook de opmars van de symbolische analist is mogelijk anderszins overdreven. Reich beweert dat deze opmars wordt bewezen door het feit dat de "the highest returns and the greatest leverage belong to skilled people within the web [...] rather than to shareholders or executives occupying formal positions of authority". Deze bewering is mogelijk anderszins gegrond, maar zonder aanvullend bewijs is het te betwijfelen dat veel symbolische analisten meer verdienen dan de huidige directeuren, wiens salarissen vaak acht cijfers belopen. Dat symbolische analisten de infrastructuur privatiseren door het transporteren van hun concep-

ten met private telecommunicatie systemen en hun lichamen met private luchtvaartmaatschappijen moet eveneens met een korreltje zout worden genomen. Ondanks dat private communicatie-systemen misschien relatief gewoon geworden zijn, beschikken namelijk weinig symbolische analisten over frequente toegang tot private luchtvaartmaatschappijen.

Deze kritiek betreft echter marginale kleinigheden. Reich heeft een brede visie en de trends die hij constateert zouden mogelijk anderszins in aanleg aanwezig kunnen zijn. Problematischer is de oplossing die hij aanvoert. Hoe kan positief economisch nationalisme niet tegelijkertijd andere landen relatief benadelen? De internationale spelregels die hij voorstaat - ervan uitgaande dat zij de vrije handel van bijna alle goederen en diensten betreffen - zullen ervoor zorgen dat de investeringen in nationale kennis en vaardigheden op relatief grote schaal zullen worden verspreid. Het voordeel van de toegevoegde concurrentie-waarde van bijvoorbeeld Amerikaans menselijk kapitaal zal echter ten koste gaan van de symbolische analisten van andere landen, tenzij men er van uitgaat dat symbolen tot in het oneindige kunnen worden gemanipuleerd zonder dat de waarde van hun 'produkt' erop achteruit gaat.

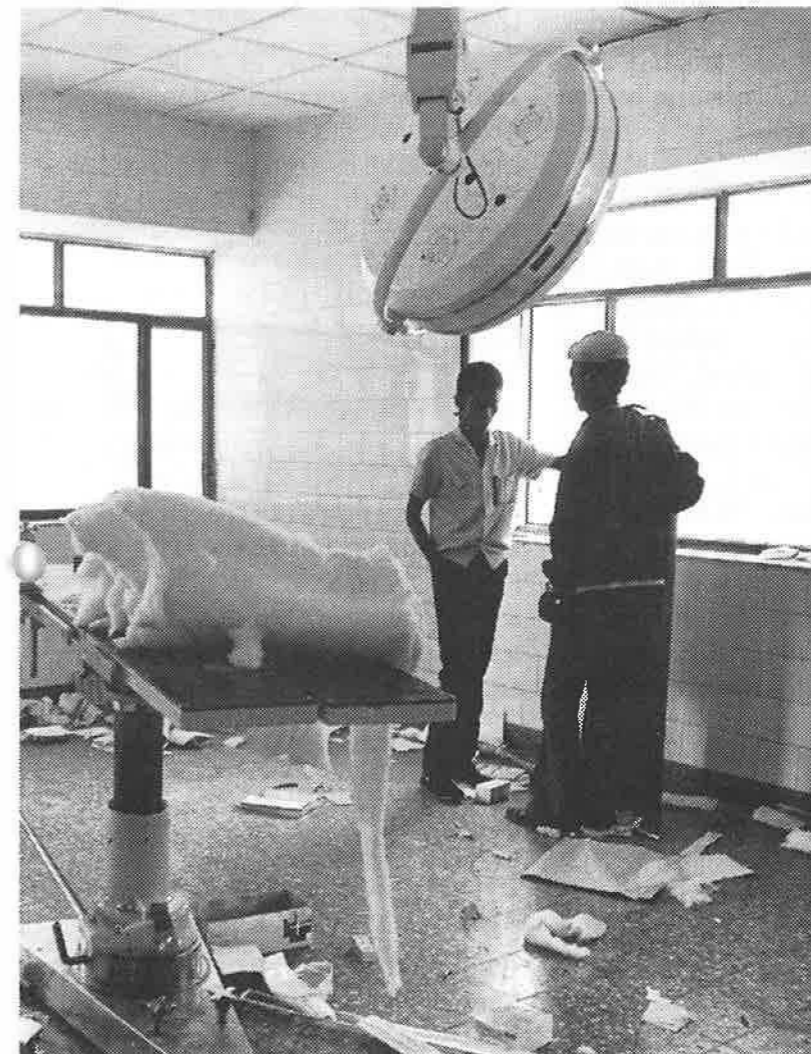
Reich's verdediging van internationaal aanvaarde 'spelregels' voor mondiale handel is erg optimistisch, gezien het keer op keer mislukken van de GATT- onderhandelingen. Hoe kunnen bijvoorbeeld, Amerikaanse beleidmakers andere nationale economische grootmachten, zoals Japan, Duitsland en Korea, overtuigen om tot overeenstemming over 'eerlijke'

spelregels te komen? De Verenigde Staten proberen nu al jaren zonder enig succes vrije handelsprincipes aan Japan op te leggen. Waarom zou Japan nu opeens instemmen onder de noemer van positief economisch nationalisme? Als men, aan de andere kant, de Japanse idee van 'eerlijke' principes zou hanteren, dan zou er weinig overblijven van een interesse in de welvaart en welzijn van de overige landen op de aardbol. Als we de Derde

Wereld-landen moeten helpen ontwikkelen (hetgeen Reich voorstelt), waar moeten dan de middelen vandaan komen, gegeven de enorme kosten om alleen al uit de eigen economische recessie vandaan te komen? Ondanks deze kritiek, is *The Work of Nations* een belangrijk boek - breed, provocerend, integrerend, en goed beargumenteerd. Slechts een gering aantal zal het met alle gepresenteerde beweringen eens zijn, maar velen

zullen er iets van kunnen leren. Reich heeft met dit werk een breed en belangrijk onderwerp aangesneden. Zijn analyse zou een onderdeel moeten worden van de publieke agenda in de nabije toekomst; wellicht al voor de aanvang van *21st-century capitalism*. ■

De auteur is zesdejaars student Bestuurskunde.

Artsen zonder ophouden

We bieden overal noodhulp, zonder onderscheid naar ras, religie of politieke kleur. Word donateur. Giro 4054.